

הרב יהודה הלוי עמיחי

כלאי הכרם בכרם שאינו מניב

שאלה

שתלו כרם צעיר בעציץ דו שנתי, השתילים אינם אמורים להניב השנה, בעלי הכרם רצו במשך השנה לשתול עגבניות בין השורות (לא תחת ענפי הגפן). ונשאלו מספר שאלות:

- האם בכרם שאינו מניב יש איסור לזרוע בין הגפנים?
- אם ישנו איסור, האם הוא מהתורה או מדברי חכמים?
- האם העגבניות שגדלו בין השורות אסורות באכילה?

א. גפן שאיננה מניבה מותר לזרוע סמוך לה

השאלה היא בגפן צעירה שעדיין אינה מניבה, אינה עושה פרי אלא מגדלת עלים, ועל כן יש לברר האם יש בכך איסור כלאי הכרם או אין.

המשנה (פ"ז מ"ב) אומרת: "גפן שיבשה אסורה ואינה מקדשת".

המשנה מחלקת בין איסור הזריעה בכרם, שחל אפילו כאשר הגפן יבשה, לבין התקדשות הגפן, שאינה חלה כל זמן שהגפן יבשה ואין בה עלים.

הרמב"ם בפירוש המשנה הוסיף והסביר:

גפן שיבשה: רצונו לומר שנבלו עליה בתחילת החורף כדרך הגפנים. ואין הכוונה בזה שיבשה עד שלא תעשה פרי כלל.

ולא בטל לגמרי דין חצר, ומכל מקום הוא מודה ב"ניטע לנוי" שמבטל לגמרי דין חצר. נוסף על כך הוא מציין שהראב"ד והגר"א חולקים וסוברים שבמקרה זה בטל לגמרי דין חצר.

מדבריו משמע שאם אינה עושה פרי כלל אין בכך איסור של כלאי הכרם, ומותר אפילו לזרוע בסמוך לגפן, ומה שאסרה המשנה את הזריעה, היינו בזמן שלכת של תחילת החורף, מכאן שעץ שאין לו פירות כלל אין איסור זריעה סמוך לו חל.

הרמב"ם בהלכותיו (פ"ה הט"ז) כתב:

גפן שיבשו העלין שלה ונפלו כדרך שתיבש הגפן בימי הקור אסור לזרוע בצדה ירק או תבואה ואם זרע לא קדשו.

הרמב"ם דקדק וכתב "כדרך שתיבש הגפן בימי הקור", משמע מכאן שאם היובש אינו כבימי הקור, אלא הוא במצב שלא יגדלו בו פירות מותר לזרוע סמוך לו ירקות. הראב"ד הבין שלדעת הרמב"ם יש איסור זריעה בסמוך לגפן אפילו אם יבשה לגמרי, והשיג על הרמב"ם:

אמר אברהם, המשנה אמרה גפן שיבשה אסורה ואינה מקדשת. גמרא ניחא בסיתוא אם נשרו עליה בסיתוא אפילו הכי אסורה אפשר שעדיין לא יבשה לגמרי ומפני הקור נשרו עליה קודם לשאר גפנים שיש גפן מרגשת מחברותיה, אבל אם נשרו עליה בקיץ הא ודאי לגמרי יבשה ולמה אסור לזרוע בצדה עץ בעלמא הוא? ושני ליה יש מקומות בקרקע שמשיר עליה אפילו בקיץ ואפשר שלא יבשה לגמרי, מכל זה שמעין שאם יבשה לגמרי אינו אסור כלל.

הכס"מ והרידב"ז הסבירו שאין מחלוקת בין הרמב"ם והראב"ד, ולפי דעת שניהם גפן שאין לה עלים בקיץ דינה כעץ יבש לגמרי ואין בה כלאי הכרם, ומותר לזרוע סמוך לה. ומה שנאסר לזרוע בסמוך לה, היינו בזמן נשירת עלי החורף, שאינה יבשה יובש גמור, ולכן יש איסור כלאיים. הרידב"ז העלה סברא שהראב"ד אינו משיג על הרמב"ם אלא מביא את מקור דברי הרמב"ם, לחלק בין נשירת עלים בחורף, שאז אסור לזרוע בכרם ובין נשירת עלים בקיץ, שהיא סימן מובהק שהגפן יבשה לגמרי, ולכן דינה כעץ ומותר לזרוע לצדה.

ב. גפן שלא מניבה אין לסמוך אליה

הריב"מ"ץ והר"ש בארו במשנה, שהחידוש הוא שכיוון שיש עצים שנושרים עליהם בקיץ, גזרו אפילו על עץ המשיר עליו בקיץ, ומשמעות הדבר היא שהוא כבר אינו מניב, שאין לזרוע סמוך אליו. המהרי"ק כתב שלשון הר"ש מדויקת יותר במשנה, אבל כיוון שהירושלמי תומך בדעת הרמב"ם יש להכריע כמותו, ולהתיר לזרוע סמוך לעץ יבש בקיץ.

העולה שלדעת הרמב"ם והראב"ד יש איסור לזרוע סמוך לעץ שאין בו עלים בחורף, אבל בקיץ מותר, כיוון שאיננו גפן אלא עץ בעלמא. לדעת הריב"ם והר"ש אפילו גפן שאין לה עלים בקיץ והיא יבשה אסור לזרוע לצידה, גזירה שמא יחליפו עם גפן שנשרו עליה אבל עתידה להניב.

ג. עץ צעיר מקדש

מחלוקת הראשונים היא בעץ יבש שנשרו עליו, מה מעמדו בקיץ ובחורף, אולם בנידון דידן הגפן אין לה פירות בגלל שהיא צעירה, אבל בעתיד יהיו לה פירות, ונשאלת השאלה האם מותר לזרוע לידה.

הרדב"ז הקשה על דעת הרמב"ם והראב"ד שגפן שאין לה פירות בקיץ מותר לסמוך לה זרעים, מדרשת חז"ל על הפסוק (דברים כב, ט):

לא תזרע כרמך כלאים, פן תקדש המלאה הזרע אשר תזרע ותבואת הכרם.

ודרשו על כך בספרי (דברים פסקא רל, וכן בילקוט שמעוני כי תצא תתקל):

אין לי אלא כרם שעושה פירות, כרם שאינו עושה פירות מנין? תלמוד לומר כרם מכל מקום.

מדברי הספרי עולה שאפילו גפן שאיננה עושה פירות דינה ככרם ואין לזרוע סמוך לה, ואילו לפי הרמב"ם והראב"ד גפן שיבשה בקיץ מותר לזרוע סמוך לה. הרדב"ז תרץ וכתב:

ויש לומר דהתם (בספרי) איירי בכרם שהוא לח ויש לו עליון כשאר גפנים אלא שאינו עושה פרי או מצד בחרותו או מצד זקנותו או מצד טבעו, מ"מ כרם מקרי ומקדש את התבואה ואת העצים אם הוסיף מאתים, אבל הכא (בהלכה טז) מיירי בגפן שיבשו עליה ולפיכך אינה מקדשת ואם יבשה לגמרי מותר לכתחילה דעץ בעלמא הוא.

למדנו מדברי הרדב"ז שלא כל עץ שאין לו פירות מותר לזרוע סמוך אליו, אלא דווקא עץ שהוא יבש לגמרי ואיננו צומח עוד, בו התירו כעץ וקרש רגיל; אבל עץ שאין לו פרי כעת אלא שהוא מלבבל בגלל בחרותו, יש לאסור מכיוון שהוא נקרא "כרם". יסוד זה גם נמצא בפירוש ספרי דבי רב (ר"ד פאדו, כי תצא רל, עמ' נג) שכתב שבמקרה שבו הגפן תחזור להניב והיא מוציאה עלים, יהיה דינה ככרם גמור המקדש את הגפנים והירק.

הסברו של הרדב"ז צריך עיון: הרי בעלים אלו אין פרי כלל, אם כן כיצד מתקדש הגפן? על מנת שגפן תקדש בכלאי הכרם צריך שיהיה פרי לפחות בגודל של בוסר, ועיין רמב"ם הל' כלאים פ"ה הי"ד, ובמקום שאין בו גודל של בוסר הרי הוא מותר, ואם כן כיצד תבואה שגדלה בכרם צעיר מקדשת? נראה שדעת הרדב"ז היא כפי שהביא הר"ש (פ"ז מ"ז) שזמורות נאסרות בתוספת מאתיים, ואין צורך שיהיו פירות אלא התבואה אוסרת את הזמורות. על כן אפילו שאין בעץ פרי אלא עלים, אבל הוסיף מאתיים, זמורת הגפן נאסרת, וכן גם התבואה והירק שגדלו בכרם. (ועיין עמק הנצי"ב ספרי דברים כי תצא פסיקא כ, עמ' רסא ד"ה: אין לי אלא).

עולה מכך שלדעת הרדב"ז, אם יש גפן צעירה (שאינה פירות אבל מלבבת) ותחתיה או סמוך לה יגדלו תבואה או ירק, יאסרו זמורות הגפן, אולם אם הגפן יבשה לגמרי אינה מקדשת. גם הראב"ד (בפירושו לספרי) כתב שגפן יבשה לגמרי נאסרת, וודאי שגפן צעירה ומלבבת היא אוסרת ונאסרת.

ד. גפן בלא פרי לא מקדשת

מדברי הרמב"ם (פ"ה הט"ז) נראה שאפילו הזורע בכרם שבשלכת, למרות שעתידי לצמוח בעתיד, איננו מקדש, ורק הפעולה נאסרה. משמע שלדעת הרמב"ם על מנת שיקדש צריך שיהא פרי ובלא פרי אין קידוש אלא איסור מלאכה. לכאורה יש להקשות על שיטה זו מדברי הספרי, שאוסר אפילו כשאין פירות, מהנאמר "כרם" מכל מקום. על כן נראה שהגר"א והנצי"ב (על הספרי) למדו את דרשת הספרי על הרישא של הפסוק "כרמך לא תזרע כלאים" הדין באיסור הזריעה של הכרם, שאפילו שאין לו פירות כעת עצם הזריעה אסורה, אבל איננו מקדש את הפירות. עולה מכך שלכולי עלמא אסור לזרוע בכרם שאין בו פירות והוא צעיר לימים כיוון ששם כרם עליו, אלא שנחלקו לעניין קידוש: לדעת הרמב"ם נראה שאיננו מקדש אבל לדעת הרדב"ז והראב"ד הגפן מתקדשת וכן התבואה או הירק הגדלים בה.

ה. ביאור המחלוקת בקידוש גפן לא מניבה

נראה להסביר את מחלוקת הראשונים הללו בהסבר כלאי הכרם: לדעת הרמב"ם אם אין אשכולות של ענבים אין שם כרם על המקום, ולכן רק כאשר יש אשכולות חל על המקום שם כרם אז גם תחת העלים אסור לזרוע; אבל במקום שאין עליו עדיין כלל שם כרם או במקום שנשרו העלים אין קידוש של כרם. ולכן לשיטת הרמב"ם כרם ש"נשרו העלים בחורף" אינו מקדש, כך הסביר את הרמב"ם המקדש דוד (סי' סא אות ז ד"ה אמרינן). אם כן אין איסור תורה קודם הבאת אשכולות, ולא נאסר

אלא מדרבנן, ולכן מובן שאינו מקדש כשאין עלים. אבל נראה שלדעת הרדב"ז שם כרם נמצא אפילו אם אין אשכולות של פירות, ועל כן הרי זה מחייב מריבוי הפסוק "כרם מכל מקום", ואם כן אין זה קנס דרבנן אלא שמדאורייתא אסור לזרוע במקום שיש כרם. ולכן אפילו אם יגדל בעתיד הרי זה מקדש לפחות את הזמורות ואת התבואה, מכיוון שגדל כלאיים בכרם.

ו. זריעה בין השורות

השאלה בנידון דידן היא בכרם צעיר מאוד, ואם כן ברור שתחת הענפים אין לזרוע תבואה וירק, אולם לא רק תחת הענפים אסור לזרוע בכרם, אלא צריך להרחיק תבואה וירק ד' אמות מעיקר הגפן שבכרם. אמנם אם יש שתי שורות גפנים והמרחק בין הגפנים ח' אמות (כ-4 מ') מותר לזרוע בין שתי השורות הללו לאחר שהרחיקו ו' טפחים מגזע הגפנים. כמבואר בדברי הרמב"ם (פ"ז ה"ד) ולדעת הראב"ד המרחק בין השורות צריך שיהיה 16 אמה. בכל אופן מרחקים אלו אינם מצויים בכרמים, המרחק הגדול ביותר בין שורות הכרם הוא 2 מטר. ואם כן אין כל אפשרות לזרוע בין הכרמים.

ז. סיכום

א. מכיוון שאנו נוקטים שכרם צעיר שאיננו מניב דינו ככרם, לכן אין אפשרות לזרוע ירק או תבואה בין שורות הכרם. דבר זה מוסכם לכל הדעות.
ב. לגבי שאלת קידוש הירק וזמורות הגפן, לדעת הרמב"ם לא נאסרו הגפן והתבואה ואילו לדעת הרדב"ז נראה שהגפן נאסרה וכן התבואה. ומכיוון שיש כאן ספק, אי אפשר לאסור את הזמורות. אבל ודאי שאין לתת הכשר מהדרין על העגבניות שגדלו בכרם זה, מכיוון שלדעת חלק מהפוסקים הם אסורים באכילה ככל כלאי הכרם.

